

מלכות דוד בירושלים (ב) /

העלאת הארון לירושלים (חלק ב)

למעשה ההעלאה או ללוותה בו. על פי דרכנו, ייתכן שבראותו את המעשה כמעשה שהוא בעיקרו מעשה מלכותי לא מצא דוד לנכון להקריב קרבנות, המהווים סוג של הכנה להשראת שכינה.²

בשיעור זה ברצוננו להשלים היבטים נוספים של העלאת הארון: חלקם קשורים בהבנת החטא, וחלקם בהיבטים רחבים יותר של הפרשה.

א. היבטים משלימים בהבנת החטא שבהעלאת הארון

1. אי-השאיילה בה'

בשיעור על בחירת ירושלים (שיעור 23 תשס"ה, "בחירת ירושלים והמקדש (חלק א)") הזכרנו כי דוד אינו שואל בה' על העלאת הארון. דבר זה נראה תמוה ביותר, שכן השאיילה בה' במקרה זה מתבקשת מכמה בחינות: מנהגו התדיר של דוד לשאול בה'; גודל המעשה – החזרת הארון לרשות הרבים של עם ישראל לאחר ניתוק בן עשרים שנה (כל ימי שאול ושמואל ושנות דוד בחברון); והחידוש הגדול שבהבאת הארון לירושלים, במקום לבמה הגדולה שבגבעון.

3. דוד חגור אפוד בד

בהעלאה הראשונה אין כל התייחסות לדרך לבושו של דוד, בעוד שבהעלאה השנייה נאמר "ודוד מכרכר בכל עז לפני ה' ודוד חגור אפוד בד" (שמ"ב ו', יד), "ודוד מכרכר במעיל בוץ... ועל דוד אפוד בד" (דה"א ט"ו, כז). ומבארים המפרשים על אתר: "אפוד בד – מלבוש עשוי כדמות האפוד של כהן גדול והיתה מיוחדת להאנשים המתבודדים בעבודת ה'" (מצודת דוד על שמואל שם); "זה המלבוש לכבוד היו לובשים אותו" (רד"ק שם); "כאותו אפוד של אהרון..." (רש"י על דה"י שם). כלומר: הכוונה לבגד לכבוד הדומה לבגד הכהונה בעל שם זה. אפשר שכתיקון לחטא הקפיד דוד גם על לבוש הולם שיכבד יותר את המעמד.

4. דרכי ביטוי השמחה

בהעלאה הראשונה נאמר "ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים ובכנרות ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים" (שמ"ב ו', ה), דהיינו: בכלי נגינה שונים. בהעלאה השנייה, לעומת זאת, נאמר "ודוד מכרכר בכל עז לפני ה'..." דוד מפזז ומכרכר לפני ה'" (שמ"ב ו', יד-טז). הריקוד לפני ה' בהעלאה השנייה, לעומת השמחה בכלי נגינה בהעלאה הראשונה, מדגיש יותר את ביטוי הענווה וההתבטלות של דוד כלפי ה' באישיותו ובעצמותו.

5. הברכה בבית עובד אדום

הברכה ששרתה בבית עובד אדום עם השכנת הארון בו לאחר פרץ עוזא הוכיחה שלא הארון גורם, כי אם היחס לנוכחות שכינה. השלכותיה של קרבת אלוהים תלויות בהתנהגות האדם, ואינן נובעות מתכונה אינהרנטית כלשהי בחפץ עצמו. עמד על כך מדרש תנחומא (פרשת בשלח סימן כא):

וזה אחד משלשה דברים שהיו ישראל מתרעמים עליהן והיו אומרים מיני פורעניות הן. אלו הן: הקטורת והארון והמטה... הארון אמרו של סמפרינון³ היה, הוא

על פי דרכנו, דוד אינו שואל בה' מפני שהוא מעוניין לנקוט במהלך עצמאי, שאינו תלוי בגילוי רצון ה' ובהסכמתו, ושאינו בא מתוך התבטלות גמורה כלפי ה' אלא יש בו צד של רצון של דוד להוביל בעצמו את הארון אליו. ואולם, לא מצינו שבהעלאה השנייה דוד שואל בה', וגם לא מצינו שהכתוב מבקר את דוד במפורש על עניין זה. ייתכן שהתיקון לכך יבוא בפרק הבא (שמ"ב ז'), שבו שואל דוד את נתן הנביא אם יכול הוא לבנות את המקדש עצמו.

2. מקומם של הקרבנות בהעלאת הארון

כפי שראינו בשיעור הקודם, ניתן ללמוד על מהות החטא מן השינויים שעורך דוד בהעלאה השנייה. אחד ההבדלים הבולטים בין ההעלאות הוא עניין הקרבנות: גם בשמואל וגם בדברי הימים אין הכתוב מזכיר קרבנות בהעלאה הראשונה, בעוד שבהעלאה השנייה נאמר "ויהי כי צעדו נשאי ארון ה' ששה צעדים ויזבח שור ומריא" (שמ"ב ו', יג), "ויהי בעזר הא-להים את הלויים נשאי ארון ברית ה' ויזבחו שבעה פרים ושבעה אילים" (דה"א ט"ו, כו).¹ מה משמעות ההבדל הזה?

במקומות רבים בתורה יש חשיבות גדולה ומשמעות מיוחדת לצימוד של הקרבת קרבנות לאפשרות להשראת שכינה. קרבן הוא אחת הדרכים לקרבת א-לוהים; בהכנות להקרבה ובהקרבה עצמה מעלה כביכול האדם את המציאות – והוא בתוכה – כלפי הקב"ה, ודבר זה מאפשר לו לזכות בהשראת שכינה. בהעלאה הראשונה דוד אינו חש צורך להקדים הקרבה

2 אך ייתכן גם שהדבר נובע מתפיסת עולם הרואה את עיקר הקשר עם הקב"ה בהשראת שכינה, ופחות בכלים ובהכנות הדרושות להחלתה. נושא זה קשור לסוגיה רחבה יותר בחיי דוד: היחס בין המזבח לארון. וכבר הזכרנו בעבר את זיקתו הגדולה של דוד לארון, לעומת זיקתו המועטת לבמה בגבעון ולהקרבת קרבנות במזבח. הרב אריאל הקדיש לכך פרק יפה בספרו עוז מלך עיונים בספר שמואל, ולא נרחיב בכך כאן.

3 יש גורסים כאן "פורענות" על פי המכילתא.

1 הגמרא בסוטה לה ע"א דנה ביחס בין שני פסוקים אלו.

מחדד אפוא מאוד את הכפפתו וביטולו העצמי המוחלט של דוד כלפי הקב"ה.

לוויכוח העקרוני הזה הייתה משמעות נוספת: הפירוד בין דוד ומיכל על רקע הוויכוח מנע את האפשרות שמלכות בית דוד תהווה גם המשכיות של בית שאול ואיחוד שלם בין שני הבתים. בהקשר זה חשוב להבין את רצף הפרשיות שמסוף פרק ו' ועד תחילת פרק ח' בשמ"ב. בסוף פרק ו', בוויכוח בין דוד למיכל, מתברר שאין למלכות דוד קביעות מצד הקשר עם מיכל. דבר זה משתלב באופן ברור וישיר עם הנימוק לתשובתו השלילית של ה' בפרק ז' לבקשה לבנות את המקדש: בניין המקדש מותנה בקיום מלכות קבועה, שושלת מלכות – שעדיין אינה קיימת. גם תיאור המלחמה עם פלשתים בתחילת פרק ח' מלמד – ככל הנראה בניגוד להתרשמות של דוד – שה' טרם הניח לו מכל אויביו מסביב, והצורך הזה להמשיך להילחם מונע אף הוא את בניין הבית.

ג. גורן נכון – גורן כידון – גורן ארוונה?

המקום שבו שולח עוזא את ידו לאחוז בארון נקרא בשמ"ב ו', גורן נכון, ובדה"א ט"ו, ט – גורן כידון. הגמרא עומדת על כך:

כתיב 'כידון' וכתוב 'נכון'? אמר רבי יוחנן: בתחילה כידון ולבסוף נכון

(סוטה לה ע"ב).

ומבאר רש"י:

בתחלה כשבא הארון שם נעשה להם ככידון ההורג שהרג עוזא. ולבסוף לאחר שנשתהה שם ששה חדשים בבית עובד אדום נעשה נכון שהכין את ביתו דכתיב 'ויברך ה' את עובד אדום' (שמ"ב ו', יא), אשתו של עובד אדום ושמונה כלותיה ילדו ששה ששה בכרס אחד והיינו דכתיב 'פעלתי השמיני כי ברכו א-להים' (דה"א כ"ו, ה) וכתוב אחר כך 'ששים ושנים לעובד אדום' (שם, ח).

הערוך כותב: "כי מתחילה היה בכך דין ואחר כך נכון".

המהרש"א על אתר מסביר: "כשלא עשו כראוי ונשאוהו בעגלה היה כידון וכשנשאוהו לויים על כתפיהם היה זה נכון".

חידוש גדול יש בדברי רש"י בהמשך:

ושמעתי בשם ר' מנחם בר' חלבו: גורן נכון הוא גורן ארוונה היבסי. ואם כן הוא הכי גרסינן: בתחילה נכון ולבסוף כידון על שם המזבח שתחילתו בנוי וסופו חרב, וכידון לשון שבר וחורבן הוא כמו 'יראו עיניו קידו' (איוב כ"א, כ).

דעה זו קושרת קשר ישיר בין ההתגלות ופקידת עווננו של עוזא בשלחו את ידו בארון לבין המגפה וגילוי מקום המקדש בעקבות המפקד. בשני המקומות מדובר בחטא דומה – קרבה

הרג את עוזה ואנשי בית שמש שנאמר 'ויחר אף ה' בעזה, ויכהו שם הא-להים על השל וימת שם עם ארון הא-להים' (שמ"ב ו', ז), וכתוב 'ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' ויך בעם שבעים איש חמשים אלף איש ויתאבלו העם' (שמ"א ו', ט), לפיכך הודיעם שהוא של ברכה דכתיב 'וישב ארון ה' בית עבד אדם הגתי שלשה חדשים ויברך ה' את עבד אדם ואת כל ביתו' (שמ"ב ו', יא).

ואכן, ברכה זו היא שהביאה את דוד בסופו של דבר להמשיך בהעלאה:

וַיִּגְדַּל לְמַלְכֵךְ דָּוִד לֵאמֹר בְּרַךְ ה' אֶת בֵּית עֲבָד אָדָם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ בְּעִבּוֹר אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וַיִּלְךְ דָּוִד וַיַּעַל אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִבֵּית עֲבָד אָדָם עִיר דָּוִד בְּשִׁמְחָה

(שמ"ב ו', יב).

ב. דוד ומיכל בת שאול

הפרשה מסתיימת בדו-שיח נוקב בין דוד ומיכל:

וַיֵּשֶׁב דָּוִד לְבָרֶךְ אֶת בֵּיתוֹ וַתֵּצֵא מִיִּכָל בֵּת שְׂאוּל לְקִרְיַת דָּוִד וַתֵּאמֶר מַה נִּכְבַּד הַיּוֹם מִלְּךְ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם לְעֵינַי אֲמַהוּת עֲבָדָיו כִּהְגִּלוּת נִגְלוּת אֶחָד הָרָקִים. וַיֵּאמֶר דָּוִד אֵל מִיכָל לִפְנֵי ה' אֲשֶׁר בָּחַר בִּי מֵאֲבִיךָ וּמִכָּל בֵּיתוֹ לְצִוּת אֶתִּי נִגִּיד עַל עַם ה' עַל יִשְׂרָאֵל וְשִׁחַקְתִּי לִפְנֵי ה'. וּנְקַלְתִּי עוֹד מִזֹּאת וְהֵייתִי שְׂפַל בְּעֵינַי וְעַם הָאֲמַהוּת אֲשֶׁר אֲמַרְתָּ עִמָּם אֲכַבְדָּהּ. וּלְמִיכָל בֵּת שְׂאוּל לֹא הָיָה לָּהּ יָלֵד עַד יוֹם מוֹתָהּ

(שמ"ב ו', כ-כז).

דומה כי הוויכוח הזה בין דוד, המתקן את חטא העלאת הארון, לבין מיכל בת שאול, סב על היבט אחד הקשור ישירות לסוגייתנו: המנהג הראוי למלך בשר ודם בעמדו, לעיני נתיניו, בפני מלך מלכי המלכים.

דוד מתגלה כאן בשיא שפלותו (במובן החיובי של המילה) וענוותנותו. יחד עם כל העם הוא רוקד בשמחה, מפזז ומכרכר לפני ה'. כביכול בעמידה לפני ה' אין דוד מחזיק במעמדו ובשלטונו, אלא מתבטל כאחד האדם, ודבר זה הוא הוא כבודו לפני ה'.

מיכל בת שאול משקפת בעינין זה את עמדתו של אביה, לפיה יש למלך מעמד מכובד עצמאי אף לפני ה'. ומעניין הניסוח במדרש במדבר רבה (ד ט) על הפרשה:

אמר לה של בית אביך היו מבקשין כבוד עצמן ומניחין כבוד שמים ואני איני עושה כן אלא מניח כבוד עצמי ומבקש כבוד שמים. הדא הוא דכתיב 'ונקלתי עוד מזאת'. ואל תאמרי שהייתי שפל בעיני אחרים ולא נבזה בפני עצמי תלמוד לומר 'והייתי שפל בעיני'.

מהבנה זו נגזרת תפיסת המלכות של שאול, והיא מתבטאת ביחסו לנביא ולדבר ה', ביחסו לכהונה ולשאיילה באורים ותומים, וגם ביחסה של מיכל כאן.⁴ הוויכוח בין דוד ומיכל

פול, ממערב לפסגת זאב. מקום המשכן בנב עיר הכהנים מזוהה, לפי אחת הדעות המרכזיות, בתל שועפט, המצוי טופוגרפית מתחת לתל אל פול. ביתו של שאול שולט טופוגרפית על מקום המשכן, כשם שמלכותו שולטת על הכהונה (כפי שהודגם בהריגת כוהני נב). דוד, לעומתו, בונה את ביתו בעיר דוד, ושלמה בונה את בית המלך למרגלות הר המוריה, מתוך כפיפות וביטול של המלכות למקדש.

4 סוגיה זו רחבה ומקיפה, והיא זוקקת שיעור נפרד, החורג ממסגרת השיעור הזה. אציין כאן רק ביטוי מאלף אחד לדבר זה, שלמדתי ממ"ר הרב יואל בן נון. ביתו של שאול היה בגבעת שאול, המזוהה עם תל אל

ה. מזמור כ"ט – מזמור העלאת הארון?

בספרו המקרא והמסורה (עמ' טז ואילך) מציע הרב ראובן מרגליות כי מזמור כ"ט – "מזמור לדוד הבו לה' בני אלים" – נאמר בעת העלאת הארון. הוא מתבסס על חזרת המילה "כבוד" במזמור⁸ ועל ההקבלות בינו ובין מזמור כ"ד, שאותו דרשו חז"ל (שבת ל ע"א) על הכנסת הארון לקודש הקודשים.⁹ הוא גם מציע כי כותרת המזמור בתרגום השבעים – "בנסוע האוהל" – רומזת לאוהל שנטה דוד לארון בעיר דוד.¹⁰ ייתכן שהמזמור אכן מביע רצון לתת כבוד לקב"ה על ידי העלאת הארון והכרה בכוחו ובעצמתו, אשר מתגלים בעולם בדרכים שונות, אך רק בהיכלו כולו אומר כבוד ומתבררת מלכותו בעולם, ורק בהגיע הארון למנוחתו באה ברכת שלום לישראל.

סיכום

אין כל ספק ברצונו של דוד לעשות את רצון ה'; גם אין כל ספק ברצונו של עוזא למנוע חילול ה' בנפילת הארון. הלקח מפרשה זו דומה ללקח ממעשה נדב ואביהו וללקח מן המפקד והמגפה: קרבת א-לוהים דורשת התבטלות גמורה לרצון ה'.

משמעות נוספת היא הבנת מקומו של מלך בשר ודם ביחס למלך מלכי המלכים, והעמידה הנכונה של המלכות לפני ה'.

עניינו של הארון תוקן בהשאת הארון בירושלים במרד אבשלום ובקביעה שהארון נשאר בעיר, עם המלך שיהיה בה.

תהליך התיקון מסתיים בקביעתם של חז"ל (שבת ל ע"א ומקבילות רבות) שהעלאת הארון מעיר דוד למקדש והכנסתו לקודש הקודשים, מקומו הקבוע והסופי, התאפשרה רק בזכות חסדי דוד, אשר התחיל את המהלך בפרשתנו.

בשיעור הבא נעסוק בע"ה בסיבות למניעת דוד מבניין המקדש.

-
- כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ה
- עורך: בעז קלוש

למה אנו עומדין, אמר להם כבר נצטויתי מן השמים, שלא לפשוט יד בהם, עד שנראה ראשי האילנות מנענעין, ואם נפשוט יד בהן מיד אנו מתין, ואם אין נפשוט יד מהן מיד הורגין אותנו, ומוטב שנמות צדיקים ולא נמות חייבין, אלא אני ואתם נתלה עינינו להקב"ה, מיד נדדו כל האילנות, ומיד פשוט בהם, שנאמר 'יעש דוד כן כאשר צוהו ה' ויך את פלשתים' (שמ"ב ה', כה). אמר הקב"ה למלאכי השרת, ראו מה בין דוד לשאול, מי גרם לדוד שניצל, דברו של הקב"ה שקיים והאיר לו, לכך נאמר 'נר לרגלי דבריק' (תהילים ק"ט, קה) (מדרש תהילים, מהדורת בובר, מזמור כ"ז). דברי המדרש משלימים את דברינו על ההבדל בין שאול ודוד ומחדדים את מידת הגבורה הפנימית, הענווה והשפלות הדרושות כדי להימנע מלהילחם בגלל רצון ה' אף שמבחינה צבאית הדבר אפשרי.

8 הקשר של המילה כבוד לארון עולה בכמה מקומות. גילוי שכינה מכונה כבוד, והארון הוא מקום השראת השכינה במשכן; וראה שמות מ', לד, "וכבוד ה' מלא את המשכן". וראה גם שמ"ד ד', כא: "ותקרא לנער אי כבוד לאמר גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון האלהים ואל חמיה ואישה".

9 הרב מרגליות מציין גם את המנהג לומר אחד משני מזמורים אלו בעת החזרת ספר התורה לארון הקודש.

10 טענתו כי המזמור הבא, מזמור ל', מתייחס למפקד דוד, מתיישבת עם הסדר הכרונולוגי: העלאת הארון, ולאחריה גילוי מקום המקדש.

לא-ראויה לקב"ה, המטשטשת את הגבולות הברורים שבין מלכות בשר ודם ומלכות ה' – ובאופן עקרוני, גם העונש דומה.⁵ על דרך הפשט אין שום אפשרות לזהות את מקומה של הגורן הזאת, והדברים שמביא רש"י מחודשים בהחלט.

ד. התיקון האמתי לפרץ עוזא – בעל פרים

מסדר הנושאים בדברי הימים עולה משמעות נוספת למיקום המערכה נגד פלשתים בין שתי ההעלאות. נראה שבתיאור המערכה הזו מציגה הנבואה, הן בלשונה הן בתוכנה, תיקון לחטא עוזא.

בתחילת דה"א, י"ג אומר דוד לכל קהל ישראל:

אם עלִיכם טוב ומן ה' אֶל־לְהִינּוּ נִפְרָצָה נִשְׁלַחָה עַל אַחִינוּ הַנְּשָׂאִים בְּכָל אַרְצוֹת יִשְׂרָאֵל וְעַמָּהּ הַפְּהַנִּים וְהַלְוִיִּם בְּעָרֵי מְגֻרָשֵׁיהֶם וְיִקְבְּצוּ אֵלֵינוּ.⁶

דומני שבכך רומז הכתוב לפסוק יא שם:

וַיַּחַר לְדָוִד כִּי פָרַץ ה' פָּרַץ בְּעֹזָא וַיִּקְרָא לְמָקוֹם הַהוּא פָּרַץ עֹזָא עַד הַיּוֹם הַזֶּה.

והדמיון הלשוני חוזר שם י"ד, יא:

וַיַּעֲלוּ בְּבַעַל פְּרָצִים וַיִּכְּם שָׁם דָּוִד וַיֹּאמֶר דָּוִד פָּרַץ הָאֶל־לְהִיִּם אֶת אוֹיְבֵי בְיָדִי כְּפָרַץ מַיִם עַל כֶּן קָרָאוּ שָׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בְּעַל פְּרָצִים.

ניצחון זה בבעל פריצים הושג בעקבות שאילת דוד בה' אם לעלות למלחמה ותשובתו החיובית של ה'. גם במערכה השנייה נגד פלשתים שאל דוד בה', ושם ציווה ה' להמתין עד שמיעת קול הצעדה בראשי הבכאים – "אז תצא במלחמה כי יצא הא-להים לפניך להכות את מחנה פלשתים" (שם, טו). כאן, בעיצומה של המלחמה, בא התיקון השלם ביותר לפרץ עוזא: דווקא בקרב – פעולה מלכותית מובהקת, המוכתבת בדרך כלל על ידי שיקולים אנושיים גרידא – ממתין דוד, נמנע מלחימה, ומכפיף את רצונו המלכותי באופן מוחלט לקביעה הא-לוהית.⁷

5 נרחיב על כך בע"ה בשיעור על המפקד.

6 את המילה "נפרצה" ביארו הראשונים בדרכים שונות: נתחזק (מצודת דוד); נתפשט ונשלח שלוחים לכל צד (רד"ק); "נפרצה גדר שהיתה גדרה עד עתה, שלא דרש שום אדם לא-להים" (רש"י).

7 המדרש רואה בנקודה זו את ההבדל בין שאול לדוד: "וכן את מוצא כשהלך שמואל למשווח את דוד, היו מלאכי השרת מקטרגין אותו לפני הקב"ה, ואמרו רבונו של עולם מפני מה נטלת המלכות משאול ונתת לדוד? אמר להם אני אומר לכם מה בין שאול לדוד, שאול הלך ושאל באורים ותומים, כיון שראה שבאו עליו פלשתים אמר לכהן אסוף ידך, ולא המתין עד שיגמור את הדבר, שנאמר 'ויהי עד דבר שאול אל הכהן וגו', ויאמר שאול אל הכהן אסוף ידך' (שמ"א י"ד, יט), אבל דוד בשעה שראה את הפלשתים באין עליו בעמק רפאים, מיד התחיל לשאול באורים ותומים, שנאמר 'ויסיפו עוד פלשתים לעלות וינטשו בעמק רפאים וישאל דוד בה' ויאמר לא תעלה הסב אל אחריהם' (שמ"ב ה', כב-כג), אין לך רשות לפשוט יד בהן, אפילו אם היו קרבין אצלך, עד שתראה ראשי האילנות מנענעין, שנאמר 'ויהי בשמעך את קול צעדה בראשי הבכאים' (שם, כד), ולא מאחריהן, 'אז תחרץ' (שם), לשון חיתוך, כענין שנאמר 'אם חרוצים ימיו' (איוב י"ד, ה)... כיון שבאו פלשתים, היו ישראל רואין אותן, ולא היו רחוקין מהם אפילו ארבע אמות, אמרו ישראל לדוד

*
* בית המדרש הווירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
*
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דואל: office@etzion.org.il *
